

אולם גם השירים האלה הנם הרבה יותר שירי עצב ויגון, משהנם שירי-תקיה. ככה מרובים בהם האקורדים העגולים על האקורדים העליונים. ככה מהודרים המה במתייכליות מרובה, גם בשעה שהוא מתפעל למראה היד הטבע, גם בשעה שהוא מתמלא רגשות עליצות למראה ההוא, גם בשעה זו נושא הוא את יגונו הנרצח כתיך לבן, גם בשעה זו מרגיש הוא את, רעל הואושי... את, חרדת המית' בקרבו פנימה, כי.

אם את ילד בוכה יצחיל שששוע.

הן לא יתנחם בו מכה, פצוץ

הפרגיש קין חזיו עודו בחיים.

צל צלמו" ההולך תמס פלגה אותי על כל צערי ושעל ולכל אשר יפנה יראה אותי. גם כהחעננו על מלכת הצמחים, על שושנה רכה וענוגה, גם בה אך את צל צלמו ראה, גם אז יגונו לא עזבו והוא שופך את יגונו לבו בחרוזים הקירעים לב האלה כשירו, צל צלמו:

מבין הפרחים קטפתי שושנה,

עוד יפיה לא הועם, עודנה רעננה.

על חלון ביתי מפלי נצקת.

ובצבעי זמר כל עין מרהקת.

אך יום יום אראך פי נפלו פניה,

פי כהו הצבעים, נכלו עליה,

שוא ארטיב בדיה, שוא אורק פים -

זכר יבי נקקו בה חוט החיים!

הם שנסכו רוח קסם על שיריו לכבוד שבי את רוחנו מדי קראנו אותם; הם הם הפועלים על לבנו, כי ימצא בו הר לרחשי-לבו של המשורר, הנמוג ביגונו. כי אמנם רוח של עצב ויגון שפוכה על כל שיריו של מאנע, שומעים אנו המיד בהם את הד-קולו של אדם נענה ביסריו, של נפש, היראה את גודלה בחיים, הרואה המיד את בבואתו של יום מחר כי יולד בת היום הענויים הקשים, הפעורה לרגליו בהוה.

קורא אתה את החרוזים המלאים יאיש ומדכאי לב ונפש:

הוי, הן הרגשתי גם לחץ עצבת...

גם רעל היאוש... גם חרדת מות...

קצתי בחיים, הפותה יראתי;

אנחותי רננים פים שפכתי.

פבלתי, עמלתי, רנע לא נתתי.

זמה כל הגמולי, מה לי הבאתי?

אך מקאוב פלבכי, רזון בעצמי.

אך רפיון גו - אולי הוי על כל ימי! -

קורא אתה את החרוזים האלה ואתה אימר לעצמך אז: כן, יש אמנם שטרניש המשורר האימלל הזה גם את, רעל היאוש... גם את, חרדת המית'... כן, יש אמנם שיקיץ המשורר האימלל הזה בחיים, ואין כאן כלל מאותו ה"כוכ" הידוע של, מיטב השיר.

ונפלא הדבר - בקיבץ השירים הקטן של מאנע תופסים השירים, ששר על, דתקיה ומנעמיה" מקום לא יותר קטן משירי העצב והיגון שלו.

בצורתה וגם בתוכנה. עשירה היא לאין ערך מהאחיזה גם כחימר גם בצורה.

סוד השפעתה הגדולה של שירתו הלירית של מאנע מונח באותה בלתי-האמצעיות, שבה מתגלית רוחו של המשורר ביצרי-רוחו, כאותי הטון הנפשי, שאנו שומעים בכל שורה ושורה כשיריו הנונים, באותו הרוח הכהה המרחף עליהם, באותה ההתרכוזת העמוקה, ששירה זו סהרכות בעולמו הפנימי של המשורר.

קורא אתה את שיריו הליריים של מאנע, וגם לרגע אחד לא יעזוב אותך הרעיון, כי דבר לך עם משורר יהום ואובד, שכל מלה ומבטא שבשיריו הנם הר לזעזועי-נפש עמוקים, לפרכוסים-נשמה מתלבטת ביגונה, עם משורר אימלל ואיכר, שאין לו בעולם אלא עולם מחשבותיו ורגשותיו הנונים, ואיתם שירי היגון שלו, שהנם כנור לעולם אפל זה של מחשבות ורגשות נונים. כשירו, עצב אנכי שופך המשורר האימלל את לבו וקובל על העצבות הנוראה, הממלאה את לבו, בחרוזים האלה:

עצב אנכי, עצבי אם יאכלני.

ימץ לח חיי, חיי לי מרו;

עצב אנכי, עצבי לא ירפני.

יקדיר אור יעמישי, חיי לי קדרו.

ואך אותם רגשות העצב הנוראים, שעליהם יתאונן המשורר האימלל, שמת בעודו עימר כמבחר ימי עלומו, איתם רגשית העצב הנוראים, שמלאו את כל בתי נפשו בכל תקופות ימי חייו המעטים והרעים, הם

מדרכי צבי מאנע.

(למלאה עשרים וחמש שנים למותו).

עשרים וחמש שנים כבר עברו למן העת אשר קפד פתיל התיים של המשורר האוסלל הזה ונאלמה בת-שירתו הנוגה והרכה.

במשך התקופה הזאת צעדה הרבה לפנים התפתחותה של המפרות העברית בכל מקצועותיה השונים. ביותר התפתח במשך התקופה הזאת מקצוע השירה שקה. מזהירים עהה בשמי השירה העברית השמש הגדולה והמאירה של חיים נחמן ביאליק עם כוכבי הלכה הגדולים, העופרים אותה סביב, של טשרניחובסקי, שניאור, קצנלנסון.

אולם למרות כל זה עושה עלינו גם עתה רושם עמוק מאד שירתו הלירית של מאנע. גם אנחנו, שנתחכנו כבר על ברכי השירה העברית הצעירה, הגנו סתפעלים ומתרגשים, מדי קראנו את שיריו הנונים והעצבים של מאנע, לא פוזת משהתפעלו והתרגשו מהם בני-דורו של המשורר. חודרת שירתו הנוגה לתוך לבותינו ויוצקת עליהם מרוחה.

ולא באורה שפעת האורות המרוכים, שכשירתו הלירית של מאנע, עלינו לבקש את השפעתה הגדולה של שירה זו. לא ביפיה דגדול ובעווי-כחה, לא בעשירות המרובה שבצבעיה ובדרמוניה-המרכבת שבקולותיה ושברי-קולותיה עושה עלינו רושם עמוק שירתו הלירית של מאנע.

לא למרות העניות, המרובה בערך - בהקבלה להמקצועות האחרים שבשירה העברית - שאני מוצאים גם עתה ביידיקה העברית, היא עומדת בכל זאת במדרגה הרבה הרבה יותר גבוהה כשירתו הלירית של מאנע גם

טונבל מאד חוג הנושאים, ששמשו לו למאנע לחומר לשיריו. הנושאים הללו הנם מעטים מאד ומחוכרי נגזות מאד. האהבה, שעליה ישיר מאנע פה ושם בקיבץ שיריו, אינה אהבה פשוטה, אהבה טמט, אהבת בשרים, חס ושלום, אך אהבה אפלטנית או אליגורית, אהבה שבין מושגים מופשטים, טעין, אמת וצדק נשקו. ככל קובץ שיריו אין גם שיר אהבה אחד מלבד אותו המכתב הקטן:

נפת הפסגה שפתותיך.
נפת הפנה גם ידיך.
אשריך. אשרי אבותיך!
לו כה יתקו גם חייך.

אולם לא אך יסוד האהבה יחסר בקובץ שיריו. אין בו גם מוטיבים הרבה אחרים, שמישתמשים בהם אף משוררים ליריים. הנטייה האחד שבשיריו הם רחשי-לבו הוא, אותה תוגה היגון, המטלאת תמיד את נפשו, בהסתכלו בחודבות חיי הכוזם. לא את גודל האנושיות כלה הוא מבכה, לא על הרע, המלא אף העולם הרחב, הוא קיבל. אין הוא מבכה בשיריו גם את גורל עמו, שממנו יצא, גם השירים הלאומיים יחסרו לגמרי, כמעט בקובץ שיריו. מלבד השירים הלאומיים הירדועים עם עולם, וטענת נפשי, שהם מושגים גם כפיות קהל הקוראים העבריים, אין אנו מוצאים שום שיר בקובץ הזה, שנישאו יוצה תוכן לאומי. בת שירתו כובכת תמיד אך על קופת אחד, על חיי הווגים והאמלים, על

החושך הגדול, שעולמו נתון בו, ועל היגון הנרא, הממא את לבו. וכשם שעניה בת שירתו של מאנע במוטיבים, כך עניה היא בצבעים ובאפני ציור. הצורה, שבה מתגלמים רפשות לבו, היא פשוטה יותר מדי, בלתי-מורכבת יותר מדי וחסרה ברק ויפעה. גם השפה שלו מחוסרת נקודות טרובה ואין לה ברק ויפעה. אין בכת-שירתו גם אהו מעוף הדמיון. הריקע שהקים, איתה שפעת הרעיונות המזהירים במקוריות קבכה שבהם.

אולם ככל זאת מדגיש אתה, בקראך את שיריו של מאנע, כי מדהף על כת-שיריה זאת איזה רוח מיוחד, הקובע לה צורה מיוחדת, אינדיבידואלית, העושה רושם עליך. ככל יצירה אמנותית אחרת, שהותם אינדיבידואליות טנוע עליה. יש בה באותה הפשטות שכצירות הללו, שבהן מתגשמת בת-שירתו, מאותה-החף שהפשטות העכמית מוחדרת ממנו.

ולפיכך כשקוראים אנו את שירי היגון של מאנע, כשוראים אנו אותו מעמיד את הלך רוחו הכהה כמרכז של הכל ומזריר דמעות לעינינו על פצעי לבו האנושים, אף הוא עושה עלינו רושם של איש, העושה סמורה בפצעי לבו. אין אנו מרגישים אז כל עלבון אסתטי. אי אפשר לנו אז להכב עינינו ממנו, כשם שדוינו מסכים את עינינו מכל אדם אחר, לו היה בא לחלל את הקודש, לנלות לפנינו את מסחרי נפשו הבטאים ולספר בפנינו בפצעי האנים דם. היא נוסכת עליך מרוחה, שירתו של מאנע, בהטיטה שבה. היא כשפיעה עליך

בסון המילנבולי השקט והצנוע שלה, באותו היגון הרך, שמרחף עליה.

כי אמנם אין בה בשירת היגון של מאנע מאותה המהאה, הסתפרצת בעוז, מאותה ההתסרמות, הליחמית ככל, מאותה הטחת הדברים החזקים כלפי כל. יותר משיש בה מחאה, יש בה יאוש מראיב את הנפש. יותר משיש בה התסרמות, יש בה אנהה של תונה הרישית.

ואנהה הרישית זאת חודרת לתוך לבנו ומכניסתנו לתוך עיכמד של המשורר, להשתתף עמו בצעדו הגדול ולבכית אתו יחד על גורלו המר. אותה רשות הרבים, שעמד בה המשורר לקינן על פצעי לבו האנושים, מתריקנת על ידי אותו הטון הנפשי שבשירתו, על ידי אותה ההתרפקות בהטיטה שבה, מאותה הרוח המיוחדת לרשות הרבים ורוח של רשות היחיד יובשת את מקיסה. מתחילים אנו להיות מחודרים מאותו הלך-הרוח, שהמשורר נתון בו באותה שעה, ולבוחינו נעשים מקלט לכל אשר יעשה במסתרי לבו הוא.

אנהה הרישית זאת עושה עלינו רושם של פרח נוכל בלא עתו, החצר את כל שארית כוחותיו לזקוף את קומתו כלפי השמש המאירה והמחממת, למען חלטהו בקרני אורה בחמסו; של חיים צעירים אובדים, המתגעגעים ללמפני ידים רכות וענוגות של אם אורכת ימחמתי.

(סוף גא)

ש. צ. נעצער.

נעשה הילד המסכן מאנע עיר בשנת הי"ג לחייו לבחור עני, האוכל "ימים" ועוסק בתורה, ובסתר, בשעה שעין ור לא ראתהו, הרבה לצייר, מורחים ועוד, ציורי קודש וחול אחרים.

ועבודה זו, שעבר במסחרים, החלה יותר ויותר להרניז את מנוחתו. פגע בו איזה כח טמיר ויחל למשכחו סבית המדרש החוצה. ובשנת תרל"ו שב כבר לבית-הוריו, מבלי שוב עוד למינסק. אבותיו החלו לדאוג לתכליתו ומצאו, כי הדרך היותר טובה, המובילה לתכלית זו, היא, ללמדו להיות לסופר סת"ם... ללמדו מלאכה הן לא יכשר הדבר. חסו על נפשו המשכלת של בנם, אולם על פי מקרה היו שני הסופרים ברדושקוביץ, ר' צבי ובנו ר' אברהם סאחאר, שמהם היה צריך מאנע ללמוד אימנית זו, אנשים הגונים וישרים, בעלי תורה והשכלה, ולא הפצו לקבוע את הכשרון הגדול לציור, שהכירו בנער מאנע. הם דרשו כמפגיע מאת חוריו, כי ישלח הנער לוויילנה, אולי יצליח להכנס לבית"ס לציור אשר שם.

ואמנם הצליח מאנע לא אך להתקבל אל בית הספר, אך גם לנמרו באות של הצטיינות גדול. כמובן שבע רוב עמל ותלאה עד שעלה בירו דבר זה. רעב ומחסור — זה היה מנת חלקו כל הימים שהיה יושב בוויילנה. בשנים הראשונות היה אוכל "ימים" גם בוויילנה, כי יחד עם זה, ששמע לקח בבית הספר, היה גם לומד בישיבת ר' מילא בוויילנה. מקום מלונו היה בקליווזה. על הספסלים בבית התפלה רפר לו את יצועו. אך בעת האחרונה כבר, האירה לו, הצלחה את פניה לשכח לו דירה מיוחדת בשכר רובל ושלישים אגורות לחרש.

בן עשרים ואחת שנה בא מאנע בשנת תר"פ לפטרבורג, מסוגל בכתביתעודה רבים. אולם ביחד עם כתבי התעודה הביא אתו סמון בכל יצירי-גו החלש גם את הסימנים הראשונים של מחלת השתפת, כי בימי-האביב של השנה ההיא היה מוטל חולה במחלה אנושה בעיר סולדט. בפטרבורג נתקבל מאנע בתור תלמיד

רוך וחנינה. גם בשעה שדבר על דבר העלכון, שנשא וסבל מאת אלה שהעליבוהו והתעמרו בו, לא ידע רוגז והתמרירות, שתשמיע במרום קולה. את כל התרפקית הנענועים החוקים, שקננו בגשמתו הרכה, רואים אנו במכתביו לרעייו. כמה אהבה, כמה התמכרות לידידיו משתקפת במכתבים ההם. ביותר מעוררים בנו רגשות של השתוממות גדולים איתו מקור האהבה הגדול, שהיה מפכה בתוך לבו ביחוסיו לאבותיו. רמעות מוציאה מעינינו איתה התרפקות הנענועים הלוחטים, שמשתקפת במכתביו לאבותיו. כאחד משיריו פינה מאנע להוריו בחרוזים האלה:

אָן אַתָּקֶס, הוֹרֵי, לִי תִבֵּל זִכְרְתָהּ,

וּבְכָל לַב וְנֶפֶשׁ תִּיִם אֶשְׁאָפֶה;

אַתָּקֶס לִי תִבֵּל גַּן עֵדֶן וְנַתַּת,

וּבְיַפְעָה נָדוּד לִי תִמְדֵּר גְּשָׁקָהּ.

ואמנם מכתביו לאבותיו הגם אילוסטרציה יפה ונהדרה לחרוזים האלה.

ואותו הצער והיגון הנורא, שאת משק כנפיו ספגה לתוכה בת שירתו הנונה של מאנע, היו גם לאותם מלאכי-השרת הגונים, שמיד בצערו את צערו הראשון בחיים, לזו אותו על דרכו.

אין לך דבר, שירביץ ככה ענני תונח ככדים כל כך על כוח לבך, כתולדות ימי חייו של מאנע.

כבר בימי ילדותו, — בפרק שירה זה הכי נכבד שבחיינו — הכיר פנים אל פנים את הצער והיגון. אביו היה סלמד דרדקי ברדושקוביץ, פלך ווילנה, ואמו היתה עוסקת במסחר של כלי-חרס בימי השוק. ואפשר כבר לשער אותם החיים הטובים, שראה מרדכי צבי מאנע בכית חוריו בימי ילדותו. אחרי למדו תורה טפי אביו עד שנת השלש עשרה לימי חייו, נשלח, כשסמאו לו י"ג שנים, למינסק, ללמוד שם בבתי הישבות, וכך

שבא לתוך הכרך, ואין עינו עוד דקה כפי המדה הררושה, שתוכל לתפוס את החלקים הבודדים, שמהם מתהיה ההכל הגדול הזה. היא נתן כלו תחת השפעתה החזקה של הכמית הגדולה, שמעולם לא ראה כמוה, ויותר משהיא מעוררת בקרבו רגשות-התפעלות גדולים ביופי ונשגב שבה, היא מעוררות בקרבו רגשות-התפעלות בהמונה ושאוונה.

אולם בכל זאת עושים עליך שירי-הטבע של מאנע דושם חוק. הם עושים עליך רושם חוק באי-האמצעיות שבהם, בהנענועים החוקים שיצמעי בהם, באותה ההתרפקות המרובה שהנם מחודרים בה, באותה ההתפעלות שיש בה פשמית וחמימית במדה גדולה כלי כן. כי אמנם יש בה באותה ההתפעלות, שבה ישיר מאנע על הטבע, מאותה ההתרפקות שבאם אוהבת פשוטה ותמימה על בנה הרך והעניו.

ואותו החוש האסתטי המפיתח, אותה השאיפה החזקה של מאנע לכל הופה והנשגב, אנו מוצאים גם במאמריו המדעיים-אסתטיים, שהגם כמעט החצי בקובץ כתביו. מוכן, שאי אפשר הוא, כי יעשו עלינו האמרים ההם רושם עתה. אולם בשעתם היה להם כלי ספק ערך חשוב. הם משכו עליהם את עין הקיראים והסופרים העבריים, כי היו האמרים ההם הראשונים כמעט בספרות העברית במקצוע האסתטיקה.

אולם בשעה שאנו באים לקרוא עתה את המאמרים ההם לא בכרי ללמוד מהם, אי אפשר לבלי התפעל מהם גם עתה. עושים הם עליך רושם על ידי סגולות נפשו היקרות של מאנע המשתקפות במאמרים ההם. עושים הם עליך רושם על ידי אותה ההתפעלות התמימה, שבה מדבר המשורר הצעיר על דבר גדול ערבו של היופי, על ידי אותה הכונה הרצויה, שהתכוון במאמריו לטפח בקרב הקהל העברי את הרגש האסתטי ולברוא להם לב טבין בשירה ובציור.

ביותר משתקפות סגולות נפשו היקרות במכתבים של המנוח שבאו בקובץ כתביו. נפשו היתה מלאה תמיד

מרדכי צבי מאנע.

(דפואת עשרים וחמש שנים לסותו).
(סוף).

ומלבד אותו המקור הנפשי, שממנו ינקה שירתו של מאנע, היה לה עוד מקור אחד, שממנה ינקה את יניקתה. המקור השני הזה הוא הטבע והדרו. חוש של יופי גדול היה חי בתוך לבו הרך והענוו. נשמתו הלירית ידעה להתפעל ולהתרגש למראה כל יופי ונשגב.

ביחד עם אותם השירים, שהיו כנור לסערת רגשותיו ולמעמד נפשו, שהיה נתון בו, מוצאים אנו בקובץ שיריו מספר הנון של שירים, שבהם ישיר על הדר התולדה ונאוונה וישפוך בהם את נענועיו החזקים על הטבע.

אולם גם בשירי הטבע שלו האלה מוצאים אנו את היסוד הטוביקטיבי שבשירתו. פרושגם עליהם אותו מעטה-העצב והרוח הכחה, שמחודרים בו שירי הצער שלו. לפעמים קרובות מאד יבואו כרוכים בעקב האקורדים העליונים, שבהם יביע את רגשות התפעלותו ועליצותו למראה חיונות הטבע הנהדרים, האקורדים הנונים והעצבים, שבהם משתמכת כל נפשו המדה. יש שהאורות המרובים של הטבע הגהדר, שעליהם ישיר המשורר האוטלל בהתפעלות מרובה, אינם יכולים בכל זאת לנרש מקרב לבו את ענני החונה הנוראים הרובצים שם. להפך, האורות המרובים שבטבע מבליטים עוד יותר את החושך הגדול, שעולם חייו נחון בו.

וכשם שעניה היא בצבעים מרכבים שירת היגון של נפשו הגרכאה של מאנע, כך עניה היא בצבעים מרכבים שירת הטבע שלו. אין בה נקודות, אין בה קולות ושברי קולות מרכבים ומרובים. בשירת הטבע שלו יחסרו הפרטים, שהגם מתלכדים להרמוניה אחת בכלל. אין בה אותם הניזאנמים היקנים, שהגם כמסוים בעומק עומקי של השלם והגמור, יש בה בשירת הטבע שלו מהתפעלותו של בן-כפר,

